2008 жыл, 18-чи ИЮНЬ, БАРАЗ КЮН. № 117 (17968)

ЗАМАН

ГАЗЕТ 1924 ЖЫЛДАН БЕРИ ЧЫГЪАДЫ

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ

ВРЕМЯ

Интернет-версия: zaman.smikbr.ru

ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

БАГЪАСЫ 3 СОМДУ

Жыйылыу

Алгъаракълада билдиргенибизча, Правительствону жыйылыулары башха тюрлю бардырыладыла. Энди алада хар министр да энчи халда отчёт этеди. Бу жол Правительствону членлери КъМР-ни промышленность, отлукъ-энергетика эм жашау журт-коммунальный мюлк министри Уяналаны Кязимге тынгылагъандыла.

Ол министерство тамамлагъан эм тамамларыкъ ишлени юсларинден айтып башларны аллында КъМР-ни Президентини анга сорулары кёп болгъандыла. Арсен Каноков бу министерствону бек магъаналыгъа санагъанды. Аны ишине кёре толлукъдуда биз белгилеген битеу борчла, дегенди.

Ол министри отчёту бла алгъадан шагъырей болгъанын айтханды. «Алай дагъыда перестройкагъа дери предприятияларыбыз къалай ишлегеннерин, не хайыр бергеннлерин, алада къаллай бир адам ишлегенин, андан сора уа не зат тюрленгенин, шёндю уа республикада къаллай производство онгла болгъанларын, ала бюджетге не юлюш къошхаларын эшитирге сюеме»,-дегенди. Энергетикада, ЖКХ-да да Президентни сорулары кёп болгъандыла.

Промышленность

Министр алагъа жуапла берирге кюрешгенди. Былтыр промышленностда иги жанына тюрлениуле болгъанларын айтып, быллай шартла келтиргенди: 5 126,1 миллион сом багъасы продукция чыгъарылгъа белгиленген эди да, 7 311 миллион сом багъасы чыгъарылгъанды.

Жетишимле баямдыла, алай тынчайыргъа, тохтаргъа жарамаз

Быйылны беш айында да белгиленгенинден борчла 590 миллион сомгъа артыкъ толтурулгъандыла. Министерствогъа бойсунгган предприятияланы бир къауму продукцияларын ич эм тыш рынокладa да кёп санда сатадыла.Сёз ючюн, керти эм жалгъан алмазладан энчи инструментлени, нефть чыгъарыучу обрудованияны, кабель продукцияны, жез прокатны, чыракъ ёчюлтюучолени, женгил эм жюк ташыучу автомобильлени тауушларын азайтыучу приборланы кёп жерледе сюйюп аладыла. Промышленностну тюрлю-тюрлю бёлюмлерин кенгертиуню, жангыртыуну, ишлеу амалларын тюрлендириуню хайырындан 2010 жылгъа чыгъарылгъан продукцияны ёлчемин 14 400 миллион сомгъа жетдирирге белгилеседи. «Кавказкабель», «Налкат», «Автозапчасть», «Телемеханика», «Кийимле тикген фабрика» деген ючуллу предприятияла, производство кючлерин толусунлай хайырланып башлагъанлай, промышленность производство бютюн бек ёсеркиди.

Аны ючюн шёндю окъуна бир къауум мадарла этилгендиле. Промышленностну федеральный агентствосу бла «Космос системаланы, онгланы эм технологияланы айнытыу эм хайырланыу жаны бла бирге ишлеуню юсюнден» келишимге къол салынгнганды. Анга кёре бериллик заказланы «Телемеханика» ОАО тамамларыкъды. «Глория Джинс» корпорацияны башчылары бла Бахсан, Черек районлада бла Бахсан шахарда аны жангы производстволарын ачыуну юсюнден сёлешиуле бардырылгъандыла.

Ахыры 2 -чи бетдеди.

Суратланы **Р. МАМИЕВ** алгъанды.

КЕНГЕШ

Къоркъуусузлукъну вопросларына къарагъандыла

КъМР-ни Президенти Арсен Каноков Къабарты-Малкъар Республиканы Экономика эм жамауат къоркъуусузлугъун жалчытыу жаны бла Советни дайым членлери бла кезиулю кенгеш бардыргъанды.

Анга Къабарты-Малкъарда оперативкриминоген болум бла байламлы эм республиканы къоркъуусузлугъун жалчытыуну башха вопросларына да къаралгъанды.

КъМР-ни Президентини бла Правительствосуну пресс-службасы.

КЪЫРАЛ ИШЛЕ

Башчы ыразы тюйюлдю

РФ-ни Президенти Дмитрий Медведев Восток Сибирьден Шош тенгизни жагъасына барлыкъ бюджетлени ишлеу проектде белгиленгенинден эсе артха къалгъанына ыразы болмагъанын билдиргенди эм «Транснефть» компанияны оноучуларына бир тюрлю чурумсуз бюджетлени из заманында хайырланыргъа берилирге керекди деп, бек къаты айтханды.

- Бу бюджетлени политика, экономика жанлары бла да алып къарагъанда, къыралгъа уллу магъанасы болгъан затды. Ол себепден аны къурулушу тохтаусуз, терк эм качестволу бардырылыргъа керекди, ишлерин алай къурамагъанланы уа къаты жуапха тартыргъа керек боллукъду, - дегенди Президент.

«Транснефтьни» оноучуларыны айтханларына кёре, бюджетлени биринчи кесегинде ишле алгъындан эсе юч кереге тири барадыла, айтылгъан заманнга - 2009 жылны ахырына толу бошаллыкъдыла, ызны тенгиз жагъадагъы терминалгъа дери барлыкъ кесегини эм терминаланы къурулушлары да 2009 жылны экинчи жарымында къолгъа алынырыкъдыла эм битеу ишле заманында тамам этилликдиле.

1770 километр узунлугъу болгъан бу бюджетлени из проект кючю бла 2015 жылда ишлеп башларгъа керекди.

Президент бу къурулуш къаты контрольда боллугъун билдиргенди.

Басмагъа **ЮСЮПЛАНЫ А.** хазырлагъанды.

Малчылыкъ

Къой къыркъадыла

Къой къыркъыу жууаплы кампания «Аттоланы Салих атлы къумалы завод» ачыкъ акционер обществода къуралыулу бардырылады. Аны хайырындан сюрюулени узакъ жайлыкълагъа чыгъарыу да заманында тамамланырыкъды.

-Битеу да 2900 къойну жюнюн алыргъа керек эди да, бир сюрюуден къалгъанында ол жумуш бошалгъанды, - деп билдиргенди мюлкню таматасы Аналаны Жамал. – План бла къой башына 1,8 килограмм жюн къыркъыргъа деп тохташдырылгъан эди да, къойчу бригадала ол чекге жеталгъандыла.

Жауунла чырмай эселе да, малчыла да, къой къыркъыучула да къарыуларын, заманларын къызгъанмай кюрешедиле. Жашланы къайсы бири да къолдан келгенни аямайды, ыспасха тийишли урунады. Болсада къой къыркъыучуладан Созайланы Мажирни, Жаболаны Исламны, Аххёбекланы Асхатны, Холамханланы Русланны атларын энчи белгилерге тийишлиди.

Жууаплы кезиу заманында бошала тургъанына наладчик Аналаны Ахмат да тынгылы юлюш къошады. Ол тири къармашханыны хайырындан къой къыркъыучула чырмалмай ишлейдиле».

Алай бла бызынгылыла бу ишде да къуралыулукъну юлгюсюн кёргюзтедиле.

КЪАЙГЪЫРМАЗЛНЫ Борис.

Жазылыу

Хар юйню да жарытсын миллет газетибиз

Миллет газетибизде ишлеген къарындашларыбыз, эгечлерибиз сау болугъуз. Дунияда бола тургъан ишледен билдирип, керек затланы ангылатып турасыз, тарыхыбызны, ата-бабаларыбызны юслеринден да жазасыз. Биз, абаданла, ары-бери баралмайбыз, дуния да байламлыкъларыбыз жаланда «Заман» газет блады.

Мен Азиядан къайтхандан бери да алама газетибизни. Келе тургъан жарым жылгъа да жаздыргъанма, 356 сом бла 10 капек тёлеп. Алты айны ичинде газетде окъугъан, андан билген затларымы, хапарланы багъаларыны минген бири да тюйюлдю ол.

Андан сора да, биз ангыларгъа керекбиз:миллетлилигибизни шартларындан бири - газетибизди. Жаланда олду халкъыбызны, эллерибизни, юйюрлерибизни, адамларыбызны юслеринден жазып бизге билдирген.

Сабийлерибиз да билимге биринчи атламларын юйге кюн сайын келген газетден башлайдыла, деп айтыргъа боллукъду. Жашчыкъны, къызчыкъны атасы, анасы, тамата къарындашы, эгечи газет окъугъанда, алада итинедиле газетни къолларына алыргъа, анга къарагъа.

Газетге къарангылыкъны жарытхан чыракъды деп айтырчады. Алай эсе, хар таулу юйде жанаргъа керекди ол чыракъ. Келигиз, ауур кёрмейик аны багъасын, жазылайыкъ «Заманнга».

ЖАЗАЛАНЫ Мажид, урунууну ветераны. Каменка эл.

Фермерчилик

Кюч ала барады

Фермерлени Къабарты-Малкъар биригилерини ассоциациясыны шартларына кёре, республиканы агропромышленность комплексинде фермер мюлклени саны шёндю 1500-ден атлагъанды. Ала «Агропромышленность комплексни айнытыу» миллет проектни жашауда бардыруугъа тийишли кюшумчулукъ этеди. Сёз ючюн, чыгъарылгъан битеулю эл мюлк продуктланы 87 процентин энчи предпринимательле бла бирге биогюнлюкде ала бередиле. Андан сора да, КъМР-ни сюргю жерлерини 70 минг гектар чакъны бирин мал ашлыкъ эм мирзеулюк битимле ёсдюрюуде ала хайырланадыла.

Башда айтылгъан ассоциация 40 мингден аслам адамны бирикдиреди. Аланы хар бирини айгъа алгъан жалнасы орта эсеп бла он минг сомгъа жете кетеди. Коллектив мюлкледе да ол кёрюмдю андан эсе эки кереге азды. Фермер мюлкледе гектарны тирликлилиги да иги кесекге мажалды.

Республикада фермер къымылдау жылдан - жылгъа кюч ала барады. Ол жаны бла алчылыкъны биогюнлюкде Терк район тутады. Анда ол къымылдаугъа кенг жол бериледи, не жаны бла да тутхучлулукъ этиледи. Артыгъыракъда Арик, Дейское, Огъары Курп, Плановское элледе. Бахсан районда да фермер къымылдау заманны излемине кёре къуралгъанды дерге боллукъду.

Бизни корр.

КъМР-ни ПАРЛАМЕНТИНДЕ

Суу - табийгъатны багъалы саугъасыды

Адамланы жашауларын игилендириу, аланы ёмюрлерин узакъ этиу къыралны баш стратегия борчуду. Алай халкъны таза ичер суу бла жалчытмай аны толтурур онг жокъду. «Таза суу» деген проект ма ол мурат бла жарашдырылгъанды. Аны юсюнден проектни «Единая Россия» партияны Къабарты-Малкъар регион бёлюмюнде координатору, КъМР-ни Парламентини Аграрный политика эм табийгъатны хайырланыу жаны бла комитетини председателини заместители Сафарби Маремуков хапар айтады.

-Сафарби Хабасович, «Таза суу» деген программа не сыйтау бла жарашдырылгъанды?

-Белгилисича, адамны салугъу сууну тазалыгъына кёре болады. Алимле тохташдыргъанна кёре, ауруулланы 80 процентинден асламысы сууну осаллыгъындан чыгъадыла. Россейде уа жыйырма жылны ичинде сууну качествосу осаллыгъа кетгенди, 11 миллион чакъны бир адамгъа жараусуз сууну ичерге тюшеди. Сабийлени саулукъларына артыкъда уллу заран салынады. Саулукъ сакълауну битеудуния организациясы кёргюзтген шартлагъа кёре, арт беш жылда кир сууланы хаталарындан чыкъгъан ауруулардан 2 миллиондан артыкъ сабий ёлгенди. Экспертле уа таза суу адамны жашаун бек аздан 7 жылгъа кёбейтеди, дейдиле.

Бу ишни магъаналылыгъын эсге алып, «Единая Россия» Битеуроссей политика партия «Таза суу» деген федеральный целевой программа жарашдырмай жарарыкъ тюйюлдю деп, аллай башламчылыкъ этгенди эм аны Россей Федерацияны Правительствосуна билдиргенди. Ол а аны къабул кёргенди.

Бусагъатда проектни жашауда бардырыу жаны бла ишчи къауум ишлейди, анга РФ-ни Правительствосуну Председателини заместители А.Д.Жуков башчылыкъ этеди. Партияны битеуроссей кенгешинде уа РФ-ни Къырал думасыны председатели, «Единая Россия» партияны башчыларындан бири - Б.В.Грызлов - бу программа 2009 жылда 1-чи январьдан толтурулур башланырыгъын билдиргенди.

Ахыры 2 -чи бетдеди.

ДУНИЯДАН ХАПАРЛА

НАТО ашыкъмагъыз дегенди

Президент Виктор Ющенко эм аны жанлыла Украинани север альянсха къулакъларындан тартып кийирирге кюреше эселе да, бу аскер блокну оноучулары окъуна аланы ашыкъмазгъа чакъыргъандыла.

Бу кюнледе Киевде эм Украинаны уллу шахарларында, альянсны къулукъчуларыны къатышыулары бла «тёгерек столла» бардырыллыкъдыла. Ала халкъны ниетин билир муратлыдыла, бу вопрос бла байламлы референдум бардырыргъа, аскерни структурасын тюрлендирирге, сауут-сабасын, техникасын, кийимни формасын окъуна да алышындырыргъа кереклисин айтадыла. Соруула ачыкълагъанларына кёре уа, къыралда жашагъанланы асламысы Украинаны НАТО-гъа къошулурна арталлыда къажауду.

Химия сауутну къурутадыла

Кемерово областьда химия сауутну къурутуу бла кюрешедиле. Аны чыгъаргъан заводда 7000 тонна уул барды. Халкъла аралы конвенциягъа тийишлиликде кеде тургъан жылда Россей къулунда болгъан химия сауутну жартысын жокъ этерге керекди. Ол тюрлю сауутну жарамазча этерге деп уллу комплекс къуралгъанды. Кюн сайын бу комплексде 192 уулу снарядны жарамазча этип турлукъдуда. Бу ауур эм къоркъуулу ишде адамла ачымазча эм уланмазча мадарла этилгендиле.

Водительле чамланадыла

Нью-Йоркда бардырылгъан торгслада нефтьни баррелини багъасы он центсиз 140 долларгъа жетгенди. Нефтьни багъасыны ёсгенине къажау къозгъалыыла, демонстрацияла, водительлени, артыкъда дальнобойщиклени, забастовкалары битеу къыраллада бардырыладыла.

Хал артыкъда Колумбияда, Юг Кореяда осадыла. Ол къыраллада отлукъну багъасы айны ичинде кёп кереге ёсе барады.

Штурмовик ууалгъанды

Лондондан 150 километр узакълыкъда жарау этиуде хайырланыучу штурмовик самолёт, хауада ууалып, фермерни бахчасына тюшгенди. Пилот катапульт бла секирип кутулгъанды эм госпитальгъа тапдырылгъанды.

«Хариус» деген бу классды самолётла тургъан жерлеринде тюз ёрге кётюрюлюп учар онглары болгъан машиналадыла. Билдириулеге кёре, самолёт юйрениу учууда ууалгъанды.

Басмагъа **ХУЧИНАЛАНЫ Ануар** хазырлагъанды.

Хурметли жамауат!

«Заман» — миллетибизни жангыз газетиди. Аны бетлеринде малкъар халкъны культурасы — ны, тарыхыны, бюгюннгю жашауну, айтхылыкъ адамларыны, жетишимлерини эмда жарсыула — рыны юсюнден басмаланнган тынгылы матери — алланы сиз бир башха изданияда табаллыкъ тюйюлсюз.

Алайды да, себеп болугъуз кесигизни газети — гизге, жазылыгъыз! Сокъуранмазсыз, тюз сайлау этгенигизге тюшюнюрсюз.

«Заман» газетни редколлегиясы.

Бизни индексибиз - 51532

Жетишимле баямдыла, алай тынчайыргъа, тохтаргъа жарамаз

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеги.

Кёп болмай а Волгоградда «Волга БАС» ООО-ну башчылары «Волжанин КБР» ЗАО-ну проект юкчюне чыгъарыуну онглары сюзюлгенлиде. «Волжанин лизинг компания» ООО-ну промышленность предприятияларын санкъытыуну вопросларыма къаралгъанды.

Министр билдиргенича, озгъан эки жылны ичинде республикада инвестициялагъа да ахшы онгла къуралгъандыла. Машинала ишлеу, металл, агъач жарашдырыу, тюрсюнлю металлургия, медицина, женгил промышленность жаны бла 35 инвестиция проектни жашауда бардырыргъа, бир жылгъа кёпшакъ халда 5961 миллион сом багъасы продукция чыгъарыргъа эмда 2965 жынгы ишчи жер къурагъа белгиленеди.

Бюгюнлюкде 16 проект толусунлай хайырланылады, 3-сю тамам этиле турады, аланы хайырларындан 340 жангы жер ачылгъанды. Инвестиция проектеден бек магъаналарыла киймиле тикген, чындай - къумач сокъучан производство, Тырнауузда вольфрам-молибден магъаданны чыгъарып башлауну программасы, акъкъалай катанканы производствосу саналады.

Отлукъ-энергетика комплекс

Къабарты-Малкъар Республиканы отлукъ-энергетика комплексине газ,жылыу, электроэнергия, нефть бла жалчытыуу, аланы хайырланыуу системалада ишлерин бардыргъан тюрлю-тюрлю къырал эм къыралныкъына саналмагъан структурла кирередиле. Электроэнергияны бир кесегин (30 процентин) республиканы жеринде гидростанцияла бередиле,къалгъаны уа федеральный оптовый рынокда алынады. Бизде беш гидравлика эм эки жылыу электростанцияла дайым да ишлеп турадыла.

Министр айтханнга кёре, бизни электроэнергия бла кеси кесибизни толусунлай жалчытырча онгларыбыз бардыла, алай ала иги хайырланылмайдыла. Тинтиуле кёрпюзтгенлерине кёре, Къабарты-Малкъарда 50 гидростанцияны ишлерге боллукъду. Энергетика комплексни айнытыу жаны бла ишле «Юг России» деген федеральный программагъа кёшюулгъандыла. Алагъа федеральный бюджетден 740 миллион сом, республиканы бюджетден да 135 миллион сом бёлюнюрюкдю.

Министр электроэнергияны, жылыуну алыуу мадарлары изленнгенлерин да билдиргенди. Ол акъыл этденден когенерация установкала ишленселе, электроэнергияны, газны да къорранчларын азайтыргъа онг чыгъарыкъды. Аланы къурулушларыда «Лукойл» ОАО-ну инвестиция ачхасын хайырланырга белгиленеди.

Нефть чыгъаруу, аны жарашдыруу бла республикада бир завод (Тёбен Курпда) юсюнде, нефть, газ чыкъгъан жерле уа бещдиле. Бусагъатда нефть жаланда Ахловда чыгъарылады. Анда бийлыл 5 айгъа 1,6 минг суулу нефть эмульсия чыгъарылгъанды. Ол а аны алланда жылдан эсе 0,8 минг тоннагъа асламды. Бусагъатда «Роснефть» бла республикада нефть жарашдыруучу заводну ишлеуню юсюнден сёлешиуле бардырыла турадыла.

Жашау журт-коммунальный комплекс

ЖКХ экономиканы социальный магъаналы бёлюмюдю. Анга 3329 жашау юй, 285 котельня, жылыу берген 48 пункт, канализация сетьле, суу жыйыщдырылгъан жерле киреди. «Жашау журт-коммунальный мюлкде реформала бардырыуну, аны жангыртыуну» республиканы программасына кёре, 2010 жылгъа дери «Юго-Западная» котельняда эки котёлну алышындырыргъа, республиканы шахарларында бла эллеринде тепломеханика оборудованияны, тозургъан жылыу сетьлени,суу быргыланы 35 километрин жангыртырыгъа, Тырнауузда кеслери аллараны ишлеген 6 котельня ишлерге белгиленеди.

«Жашау журт- коммунальный мюлкде реформагъа себеллик этиую фондуну юсюнден» федеральный законнга тийишлиликде адамланы оюлур чекге жетген кёледен кёчюрюуге, кёп къатлы мекямлагъа ремонт этиуге 2008 жылдан башлап 2012 жылгъа дери Фондну кесинден, республиканы бюджетден да 1 533 676 263 сом бёлюнюрюкдю. Ол а бийлыл окъуна 331 адамны тынгылы фатарла бла жалчытыргъа, 115 кёп къатлы юйлеге тынгылы ремонт этерге онг берликди.

Министерствону ишине багъа бичче, Президент арт эки жылны ичинде, сёзюсю, кёп иш тамамланнганды, промышленностьда да иш жеринден тепгенча кёрюнеди, алай алыкъа кёп онгла хайырланылмай къалып турадыла, дегенди. Ол себепден бошланмазгъа, жюгенни къолда къаты тутуп, алгъа алай барыргъа чакъыргъанды. Правительстволу членлерини докладчыгъа соруулары болмагъанларына да сейир этип, былай мёхел болургъа жарамайды, сизни хар затдан хапарыгъыз болургъа, нени да билирге, эбине жетерге итинирге керексиз,дегенди.

Андан сора ол министрлени Президентни буйрукълары къалай толтурулгъанларыны юсюнден жууапларына тынгылагъанды, жангы буйрукъла да бергенди.

Жыйылыуну ишине КъМР-ни Правительствосуну Председатели Андрей Ярин, КъМР-ни Президентини Администрациясыны башчысы Альберт Кажаров къатышхандыла.

ТЕКУЛАНЫ Хауа.

ТЮБЕШИУ

Белгили журналла жаш фахмуланы излейдиле

Кёп болмай Москвадан келген къонакъла Сергей Филатовну (социально-экономика эм интеллектуал фондуну президенти), Наталья Ивановны («Знамя» журналны баш редакторуну орунбасары, филология илмуланы доктору), Александр Эбаноидзени («Дружба народов» журналны баш редактору), Александр Ливергантны («Иностранная литература» журналны баш редактору), белгили поэт Тимур Кибировну эм башхаланы Нальчикде Миллет библиотекада окъуучула бла тюбешулери болганды. Ары жазыучула, алимле, студентле, библиотеканы ишчилери да жыйылгъан эдиле.

Бек алгъадан къонакъланы бери келиулери Шимал Кавказны жаш жазыучуларыны семинарын Нальчикде бардырыу бла байламлы болгъанды. Аны къураргъа уа РФ-ни Культура бла кинематография эм Басма эм асламлы коммуникацияла жаны бла федеральный агентволары болушхандыла.

Тюбешиуню Миллет библиотеканы директоруну илму жаны бла орунбасары Александра Арзануны ачханды эм бардыргъанды. Ол, бу ишни болмагъанча магъаналыгъын белгилеп, Чеченни, Ингушетияны, Къарачай-Малкъарны, Север Осетия-Аланияны, Дагъыстанны, Адыгеяны, Къабартыны эм Черкесияны литератураларына къуралгъан китап кёрмючлеге библиотеканы ишчилери жууаплы кёзден къарагъанларын айтханды. Тюбешиуге ол халкъланы литературоведлери, жазыучула ры да келгенлерин белгилен.

Бек алгъа жыйылгъанланы аллында техника илмуланы кандидаты, кёп китапланы автору Сергей Филатов сёлешгенди. Бу тюбешиуню къурагъан Миллет библиотекагъа ыразылыгъын билдирип, ол жашауда жазыучуланы борчларыны юсюнден айтханды. «Адамла, халкъла бир бирлерин ангыларча, халкъланы араларында шуёхлукъну ниети кючлениргъа эталадыла жазыучула. Аланы кючлери уллуду эм ол жаны бла ала бютюнда тири ишлерге керекдиле», - дегенди ол. Юлгюге уа Сергей Александрович белгили орус поэт Дмитрий Кедринни айтхылыкъ малкъарлы Къулийланы Къайсынны жораларгъан назмусун айтханды. Анга залдагъыла къызыу къарсла бла тюбеген эдиле.

Аны ызындан Александр Эбаноидзе миллет жазыучуларыны энди кёпмиллионлу россейли окъуучугъа белгили болургъа онг тапханларын, россейли власть литературагъа, культурагъа да кёрюмдюю болушлукъ эте баллагъанын белгилегенди. «Дружба народов» журналгъа байыл 70 жыл болады. Аны байрамын белгилей, ол кесини сыйлы борчун – россейли миллетлени литературалары бла шагъырейлендиргенин, ана бла халкъланы шуёхлукъларына себеллик этгенин – толтура келгенин да айтханды. «Нальчикде семинарны бардыргъаныбыз да аны ючюндю – жаш фахмуланы табаргъа, алагъа болушургъа, аны бла Россейни тамблагъы литературасыны къадарына къайгъырыубузну да этгенге», - дегенди журналны баш чысы. «Дружба народов» журнал а, дегенди ахырында ол, мындан ары да Россейни регионларында литература ишни тиритирге себеллик этеркди, литератураны алгъыннгы кючюн эмда даражасын къайтарыргъа кюреширкди.

Бу тюбешиуню дагъыда бир магъаналы шартын белгилерге тийишлиди: башында айтылгъаныча, Шимал Кавказны хар миллетини литературасына жораланнган кёрмючле бар эдиле. Хар миллетни келечиси, бир бири ызындан чыгъып, литератураларыны тарыхы эм белгили жазыучулары бла къысха шагъырей эте эдиле. «Многоязыкая литература Дагестана», «Встреча с литературой Балкарии и Карачая», «Литературная Чечня – Ичкерия», «Творческая зрелость адыгской литературы» деген эм башха китап кёрмючле бек берекетли къуралгъан эдиле.

Малкъарны бла Къарачайны литературалары уа белгили жазыучулары бла алчыланы санында эдиле. Аны бла Шимал Кавказны атын айтдыргъан поэтлени бла жазыучуланы атларын айтхандыла мында. Миллет жазыучула, сёзсюз, битеуроссей, битеудуния литератураны да байыхъландыргъандыла кеслерини чыгъармалары бла. Ол ишге уа тилманчланы школу себеллик этип тургъанды.

«Когда строку диктует талант» атлы китап кёрмюч а Москвадан келген къонакъларга аталгъанды. Анда белгили оруслу жазыучула Ю. Трифоновну, В. Беловну эм башхаланы чыгъармалары бла шагъырейлениргъе боллукъ эди. Дагъыда «Дружба народов», «Знамя» эм «Иностранная литература» журналларгъа да энчи стендле къуралып эдиле. Анда ду журналланы тарыхларындан къысха хапар айтылады.

Ахырында Москвадан келген къонакъла сёлешгендиле. Сергей Филатов миллет литературалагъа быллай тынгылы кёрмюч къурагъанлагъа ыспас этгенди. Нальчикде бардырылгъан семинарны хайырындан а бу регионну фахмулу жаш адамлары бла танышханларын уллу къууанчха санагъанды.

Наталья Иванова уа семинаргъа къатышханла барысы да башхала, сейирлине болгъанларын белгилеп, бу конкурс угъай, чыгъармачылыкъ ишде танышлыу болгъанын чертгенди. Гитчеликлеринден окъуна эки тилде сёлешгенлени культуралары да анга кёре биймкеди, байды, эштада, дегенди ол. «Жангы фахмуланы излеуню борчун салгъандыла кеслерине Москвады бу юч да журналы. Къыралыбыз уллуду эм тюрлю-тюрлюю. Биз а ишибиз бла жангы литератураны жаратылыуна себеллик этерге сюебиз», - дегенди Наталья Борисовна.

Андан сора Александр Эбаноидзе, Александр Ливергант эм башхала да сёлешгендиле. Тимур Кибиров а «Северо-Кавказский рассказ» деген китапны чыгъаргъанларын, анда 45 жазыучуну хапары басмаланнганын да айтханды. Бийлы а «Северо-кавказская повестьни» 1-чи тому басмагъа берилгенди. Ала барысы да литератураны айнытыугъа деп этилген атламладыла, дегенди ол.

Тюбешиуню ахырында къонакъла соруулагъа жууапла бергендиле. Жыйылгъанла бары да ыразы эдиле бу ингирге. Оюмла, жюрекле да ачыкъ эдиле бир бирге. Ол а шуёхлукъну кенг къанаты бу ишге жылыу сезим бергинине шагъатлыкъ эте эди. Жер-жерледе литературагъа, культурагъа, юйретиуге, миллетле аралы халлагъа да быллай эс бурулса, жашауубуз ырахатлы, монглу болгъуна да ишекник жокъду.

ЧОЧАЙЛАНЫ Марина.

Суратны **ХОЛАЛАНЫ Марзият** алгъанды.

Суу - табийгъатны багъалы саугъасыды

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеги.

-Анда не ишле, къаллай мадарла белгиленгендиле?

-Суу, адамлагъа жетгинчи, бек алгъа аны тазалаучу службаланы системаларына тюшгенин барыбыз да билебиз. Ала уа барысында да бирча тюйюлдюле. Бир-бир жерледе суугну хлор къошуп тазалайдыла. Ол а къоркъуусуз тюйюлдю. Аны себепли программанны «Антихлор» деген бёлюмю барды. Анга кёре суугну тазалауну бу башында айтылгъан амалны тохтатырыгъа белгиленеди.

Сёз ючюн, Санкт-Петербургда- проект сыналып башланнган регионладан биринде- ичер суу ультрафиолет бла тазаланады. Ол амал хайырланылып башланнганлы гепатитден ауругъанланы саны мында жети кереге азайгъанды. Новгород областда углеводородну мурдорунда жарашдырылгъан фильтрлени чыгъарып хайырланадыла. 2007 жылда ала 51 школгъа, 4 медицина учреждениягъа салынгъандыла. Аллай амалны игилигин жашау кёргюзтгенди, окъуучуланы араларында ауругъанланы саны 40 процентге азайгъанды. Псков областьда да суугну кюшакъ халда тазалауну жангы системалары хайырлы болгъанларын кёргюзтген юлгюле кёпдюле. Бу юч субъектде да жангы технологияла сыналгъандыла, ала хайырлы болгъанларыла да баямды.

-Биз билгенликден, суу быргъыланы иги кесеги эскидиле, тозурапдыла. Аланы 70 процентин жангыртыргъа керек болуп турады. Алай эсе уа, суугну не бек тазаласанг да, ол, адамлагъа жетгинчи, кирленип къалады. Алай болмаз ючюн, не мадарла этилликдиле?

-Бузулгъан быргъыланы алышындырыуну борчу шарт сыналгъанды. Алай кёп къатлы юйледе фильтрлени къаумакъаум этип салыуну системасына артыкъда уллу магъана бериледи. Фильтрлени жашау журтла ишлеге туруп да орнашдырыргъа белгиленеди. Дагъыда хар адам юйюнде суугну къошакъ халда тазаларча фильтрле да жарашдырылгъандыла. Ала алгъыннгы приборладан эсе ышаннгылыдыла. Бюгюнлюкде бек игиге эм хайырлыгъа саналгъан технологияла конкурс бла сайланнгандыла. Ичер суугну тазалагъан оборудование чыгъарлыкъ эки завод ишлеип башланнгандыла.

Халкъны таза ичер суу бла жалчытыу комплекс халда бардырылыргъа керекди. Бу ишде суу къалайдан алынгъаны, аны химия составы, суугну ичерге хазырлауну технология энниликлери эсге алынырга керекдиле, аны бла бирге уа, ичер суу бла жалчытыуда тохташдырылгъан стандартланы бла мардаланы сакъларгъа, бу жумуш ючюн хакъ къалай алынгъанлыгна контроль этергге, сууланы запасларына сакъ болургъа тийишлиди.

Проектде жер тюбюндеги сууланы хайырланыуну, суу жыйылгъан жангы жерлени бла скважиналаны ишлеуню, эскилерин къоруулауну онглары, амаллары да кёргюзтюлюрге боллукъдула.

-Къабарты-Малкъар федеральный программагъа къошулур ючюн, кеси да ичер суугну качествосун игилендириу жаны бла программаны хазырларгъа керекди. Республикада ол жаны бла бир зат иш этилемиди?

-Керти окъуна алай борч салынады. РФ-ни субъектлерини таза ичер суу бла жалчытыуну игилендириу жаны бла этиллик ишле шарт тохташдырылгъан, аланы тамамлаугъа ахча къайдан алынырыгъы да кёрпюзтюлген программалары болургъа керекдиле. Андан сора да, республикада бу ишде жартылыкъланы, кемчиликлени ачыкълау, аланы кетериуню жолларын излеу жаны бла ишчи къауум къуралургъа тийишлиди. Ол берген предложенияла проектни федеральный координаторуна жибериледиле. Программа жашауда бардырыла туруп, ала эсге алынмай къалмаз тюйюлдюе.

КъМР-ни Парламентини пресс-службасы.

Видеоконференция

Ёсюп келген тёлюню ычхындырып иймезча

Акъылбалыкъ болмагъанланы ишлери жаны бла Федеральный Правительстволу комиссияны кезиулю жыйылыуунда сёз сабийлени, ол санда ёксюз эм къарар адамлары болмагъанланы, праволарын бла эркинликлерин къоруулау жаны бла вопросланы юсюнден баргъанды. Жыйылыуну видеоконференция халда Россейни ич ишле министри Рашид Нургалиев бардыргъанды. Къабарты-Малкъардан анга билим бериу эм илму министр Сафарби Шхагапсоев бла ич ишле министр Юрий Томчак къатышхандыла.

Кенгешде белгиленгеничча, акъылбалыкъ болмагъанланы арасында аманлыкъ ишлени азайтыр, къыйын жашау болумгъа тюшген юйюрлеге социальный болушлукъ этер мурат бла 15 жылдан бери къыралны бир-бир субъектлеринде психологопедагогика арала ишлейдиле. Анга къатышханлагъа Хабаровскеде орналгъан аллай араны юсюнден видеоролик кёргюзтюлгенди.

Алай, жарсыуугъа, къыралны орта билим берген окъуу юйлери окъуучуланы санына кёре финансированиеге кёчюрюлгенли аланы саны азайгъанды. Дагъыда Россейни регионларында, юйлеринден къачып, орамлада жашагъан сабийлени юйюрлерине, школлагъа къайтарыугъа бурулгъан энчи социальный службала да бардыла. Бу жаны бла кеслерини сыналуларыны юсюнден Тюмень областьны губернаторуну орунбасары Светлана Шипчик айтханды.

Конференция 3 сагъат чакълы бир заманны баргъанды. Аны ахырында Россейни ич ишле министри Рашид Нургалиев бюгюнлюкде къыралда ёксю келген тёлюге аслам эс бурулгъанын чертгенди. «Биз къыйын да, жууаплы да жолгъа чыкъгъанбыз. Барыбызгъа да белгилиди, бир кере осал болумгъа тюшген сабийни жангыдан жашауугъа къайтарыу къаллай къыйын жумуш болгъанын. Аны ючюн битеу субъектле да бу жаны бла не сыналулары бар эселе да, аланы бирикдирип, ишлерге керекбиз», - дегенди ол.

Видеоконференция бошалгъандан сора КъМР-ни билим бериу эм илму министри Сафарби Шхагапсоев, ич ишле министрини орунбасары Сергей Касумов, урунуу эм социальный айнытыу министрни орунбасары Фатима Амшокова, журналистле бла тюбешип, аны юсюнден оюмларын билдиргендиле.

Сафарби Шхагапсоев айтханнга кёре, Россейни ич ишле министри конференцияны кезиуюнден къыралда сабийлени эркинликлерин къоруулау жаны бла чыгъаулану белгилеген эди да, Къабарты-Малкъарны Билим бериу эм илму министерствосу аланы эсге алып, ишин не заманда да алай бардырады. Сёз ючюн, федеральный министр законланы азлыгъын, сабийлени жай солуулларын къоруурада проблемаланы, ёксюз сабийлеге ала акъылбалыкъ болгъандан сора жашау журтла бла жалчытыу жаны бла вопросланы кётюрген эди. «Жылны башындан бери республикада сабийлени къоруулаугъа бурулгъан 10 закон къабыл этилгенди. Андан сора ёксюз сабийлени жашау журтла бла жалчытыу жаны бла алагъа ахча болушлукъ берииую юсюнден бир ненча келишимге кёол салынгъанды», - дейди Сафарби Хасанбиевич. Министрни оюмуна кёре, быллай жыйылыула къыралны башха субъектлерини ишлери, аланы сыналуралы бла шагъырейленирге эм хайырланырга республикада болушурукъдула.

Къабарты-Малкъарны Ич ишле министерствосуну билдириуюне кёре, республикада акъылбалыкъ болмагъанланы къатышыуу бла этилген аманлыкъ ишлени саны азайтылгъанды. Сёз ючюн, юсюбюздеги жылны беш айында 125 аманлыкъ иш этилгенди. Ол а, озгъан жылны ол кезиую бла тенглешдиргенде, 8,1 процентге азды. 1-чи июньна акъылбалыкъ болмагъанланы ишлери жаны бла энчи подразделениялада эсепде 288 сабий турадыла.

-Конференцияда белгиленгеничча, сабийлени бу къаууму бла ишлерге психолог билимлери болгъан специалистле керекдиле, - дейди КъМР-ни ич ишле министрини орунбасары Сергей Касумов. – Бюгюнлюкде республиканы ич ишле органларыны келечилери эндиге дери жюрюген тёрелеге кёре ишлейдиле. Жанлыкъгъа уа школлада инспекторланы, наркопостланы кийиирлегинин санаргъа боллукъды.

ТИКАЛАНЫ Фатима

ЭЛ МЮЛК

Ёзенлеге ядохимикатны себиу башланнганды

Алгъаракъда билдиргенибизча, республиканы Май, Терк эм Прохладна районларында саранча кёп жайылгъанды. Аны бла байламлы Къабарты-Малкъарны Эл мюлк эм аш-азыкъ министерствосу РФ-ни Эл мюлк министерствосундан ол заранчыланы кыырыча дарман алырга 2,5 миллион сом ахча болушлукъ этерин тилеген эди.

Федеральный министерство ол жумушха Фагот уулу дарманны 1,5 тоннасын жибергенди. Республикагъа препарат 11-чи июньда жетгенди эм ол кюн окъуна аны хайырланыу ишле башланнгандыла. Онал-тынчы июньна саранча жайылгъан ёзен жерлени 6,8 минг гектарына дарман себилгенди.

Бизни корр.

Специалист юйретеди

Владимир Шихбанович Кегадуев бийик билимли алим-агрономду. Къабарты-Малкъарда жерчиликни культурасын айнытыугъа, гектарны тирликлилигин кётюрюуге уллу къыйын салгъан адамладан бириди. Аны ол къыйыны эслемей къалмагъанды – анга «КъМР-ни сыйлы агроному» деген намысы ат аталгъанды. Ол кёп жылланы республиканы Эл мюлк эм ашазыкъ министерствосунда картофчулукъ жаны бла баш специалист болуп тургъанды. Бир къуум жылны Къабарты-Малкъарны къыралы эл мюлк академиясында преподаватель болуп ишлегенди.

Биз, кёп болмай анга тюбеп, адамла керлерини картоф бахчаларын колорадо къамажакъдан къалай сакъларгъа боллугъуну юсюнден айтырын тилегенибизде, ол былай деген:

- Картофну заранчылары кёпдюле. Колорадо къамажакъ аланы бек кюйсюзлеринден бирди. Кезиуюнде тийишли мадарла этилмеселе, ол заранчыны балалары 4-5 кюнню ичинде картоф башланы чапыракъларын жокъ этип къоярга боллукъдула. Мен кесим шагъат бла келгенме анга къажау кюрешни заманында эм тийишлисича бардырыугъа уллу кёллюлюк этген мюлкле, энчи иели адамла да иги кесек тирликден къуру къалгъанларыла.

Бир къауумла картоф башланы абадан къамажакъла ашагъан сунадыла. Угъай, ол алай тюйюлдю. Аланы заранчыны балалары къурутадыла. Ала бек жуттайладыла бахчада картофну чапыракъларын кечеден тангнга жокъ этип къоярга боллукъдула. Аны себепли бек сакъ болургъа, уллу кёллюлюк этмезге керекди.

Ата-ана къамажакъла къышда жер тюбюнде бир метр чакълы теренде жашайдыла. Жаз башында, топуракъ 12-15 градуса дери жылынгланлай, ала жерни башына чыгъадыла. Картоф башлагъа ёрлеп, тёлю къураууну къайгъысын кёрюп тёбирейдиле. Арадан 8-10 кюн озгъанлай, ана къамажакъла картоф чапыракъланы жерге айланнган жанларында жуурттакъла саладыла. Ала къызгъылдым-сары тюрсюнлюе боладыла. Хар ана къамажакъ 20-дан 70-ге дери жуурутха табады.

Хауа болумла тап болсала, ол жумуртхаладан 5-17 кюнню ичинде къамажакъ балала жаратыладыла. Тюз да дуния жарыгъын кёргенлей, ала картоф башланы ашап башлайдыла, не кече, не кюн тохтаулары болмай. Ол халда заранчыны балалары 16-34 кюн жашайдыла. Андан сора жерни тюбюне киредиле эм анда 6-15 кюн жашагъандан сора аладан ата-ана къамажакъла боладыла. Бизни республиканы табийгъат-хауа болумларында колорадо къамажакъла жай кезиуде 2-3 эм андан да кёп кере тёлю берирге боллукъдула.

Энди кюйсюз заранчы бла кюрешни къалай бардырыргъа кереклисини юсюнден айтайыкъ. Кюреш къамажакъ балаланы узунлукълары 4,6-9 миллиметргe жеттенде, башхача айтханда, тюрсюнлери къызыл кирпич бетли болгъанда артыкъда иги хайыр береди.

Заранчыланы кыырыча алимле кёп тюрлю дарманла жарашдыргъандыла. Баям, быларны аланы санай турур кереклиси болмаз. Къайсы дарманны къалай хайырланыргъа кереклиси аланы хар бирини инструкциясында жазылып болады. Жаланда бир затны эсге салыргъа сюеме-хар дарманны инструкциясында жазылгъан затланы къаты сакъларгъа, уулу дарманла бла ишлегенигизни унутмазгъа керекди.

Уулу дарманланы кёбюсю порошок эм таблетка формада боладыла. Ала сууда терк эриидиле. Инструкциясында жазылгъаныча жарашдырылгъан ставорну картоф бахчагъа къургъакъ эм аяз болмагъан юнде себерге тийишлиди. Бахчагъа себилген уулу дарманланы асламысы кеслерини кючлерин бир айны эм андан да кёп заманны тас этмейдиле.

Энтта да бир кере къайтарып айтыргъа сюеме: уулу дарманланы жарашдыру, бахчагъа себе туруп, бек сакъ болургъа тийишлиди. Уллу кёллюлюк этиу саулугъуузгъа заран келтирирге болгъун дайым эсде тутугъуз. Дарман бла ишлеп бошлагъандан сора кёлларыгъызны, бетигизни сапын бла тынгылы жууарга, кийимлеригизни алышындырыргъа унутмагъыз. «Сакъ анасы жилямаз»,-деп халкъда бош айтылмайды, сакълыкъ бир заманда да хата келтирмегенди.

Ахырында дагъыда бу затны эсге сала кетерге дурус кёреме. Колорадо къамажакъгъа къажау юрешде хайырланылгъан уулу дарманланы аланы сатыу жаны бла специализациялангъан тюкенледен алырга керекди. Аланы Нальчикде Малкъар орамда, 100-чю номерли мекямда орналгъан Битимлени къоруулауну республикалы станциясында сатып алырга да боллукъду.

Ушакъны **ЖАШАРБЕКЛАНЫ М.** жазып алгъанды.

Жуттай къамажакълагъа онг бермезге

Керти адам

Афашокъаланы Сюлеменни эсгере

Быйыл жаз башыны жашип таңгларыны биринде эшитдик Афашокъаланы Муссаны жашы Сюлеменни ауушанын. Анга жангыдан тюбеп, аны бла кенгешип, сабыр да, таукел да ушагъына тынгылар акъылдан кенгде тюйюл эдим. Алай ахшы умутлаырыг жел терклигин излегенлей жашагъанлыгъынга, бирде жюрек сырынгы жерине жетдиралмай, хауагъа кыслыч бла ушагъанча болуп, санга дуния жарыгъын жангъан, эндиге дери болгъанындан онглуракъ эгтеге хазырланнган сёзюнпо уа танг аязына айтыу бла чекленесе.

Сюлемен огъурлу, таукел жюркели, кимге да игилик изеп турган адам эди. Он не къыйын сагъатында да кёлни айтдым, суратланы кёргюзтюп.

– Бу къаум сурат отузунчу жыллада алынгнанды, – деди Сюлемен, ёнюню къарыкъгъаныны ариулай. – Бу мени тамата къарындашым Ибрагим ол, 1937 жылда Нальчикден бизге кёнакъгъа келип, эллилери бла бирге тюшген эди суратха. Аны юсюнден сен «Тенгрлерни эсгериулеринде жашайды» деген ат бла очерк да жазгъанса эртте. Ибрагим урушха дери Нальчикде ана тилибизде чыкъган газетде ишлеп тургъанды. Белгили журналист эди республикада. Урушдан къайтмагъанды.

Он кьадар суратны юсюнден бир жолгъа хапар айтып чыгъар онг жокъду, ала кёпдюле. Урушха биргесине

ды Афашокъаланы жаш. 1944 жыл кюнлени биринде ол кичи къарындашы Муталипден къагъыт алады. Ол таулу халкъ кёчюрюлгенини юсюнден жаза эди.

- Ма къара къайгъы, ол а быспасынг. Ийнанмагъыз анга, ол къагъытны окъугъанымдан сора кёзлерим жукъ кёрмей къалгъан эдиле, – деп эсгере эди Сюлемен. – Алай, ётюрюк хапар болур деп, кесиме кёп этдирирге кюрешгенлей а турдум. Болсада аман хапар ётюрюк болмагъаны терк биличеди – аскер бёлюмню комиссары мени чакъыртды да, алай болур деп, ёмюрде эсиме келмезлик затны айтды:

– Жолдаш Афашоков, хай де... Сёзюз, былайда бир анылашынмагъан иш барды... Кёп халкъланы, ол санда малкъарлыланы да, туугъан жерлиринден къчюргендине. Аны ючюн сиз, совет солдатла, кёлсюзлюк этмезге керексиз. Кёчюрюлген халкъланы адамлары аскерден кетерирге бюйрюкъ барды. Алай сени кибик адамланы кетерирге уа сюймейбиз. Кесинг сагъышы эт.

Кетмейин Сюлемен аскерден. 1944 жылны ахырында отпуск береديле да, ол, Къазахстаннга барып, адамларыны къайда жашагъанларын табып, ала бла да ийи кесек туруп, артха къайтады.

Мен Афашокъаланы Сюлеменни уруш жыллада кишилигинден жаланда эки-ючю юлпо кеттиргенме. Аланы барысын да жазып барсам, хапарым саугъа китап боллукъду.

Сюлемен урушдан къайтахандан сора Казахстанда Павлодар областны Шер-Бахты деген жеринде районла аралы жиквонторланы оноучуларыбдан бирлери болгъанды. 1955 жылдан башлап 1957 жылгъа дери ол Фрунзеде шахар больницаны бан врачыны мюлк ишле жаны бла заместители болуп тургъанды. 1957 жылдан берисинде уа Сюлеменни битеу иши бла шагъыйрейме.

Таулу халкъ туугъан жерине къайтахандан сора республиканы оноучулары Быллымда колхоз къураргъа къоймай, ала бла кёп даулашыргъа тюшгенди. Партияны обкомуну биринчи секретары Т. Мальбахов окъуна он ишни юсю бла эки-юч кере баргъанды ары. Алай эллиле ишлеклери айтханча болгъунчу, тынчаймагъанды. Колхоз къуралады, анга Ленинни атын атайдыла, председательге Мурачаланы Аубекирни, партия организацияны секретарына уа Афашокъаланы Сюлеменни айырадыла.

Кёплени эслеринде болур районда бу колхоз саулай республиканда алчылаудан болуучусу (алгъаракъда энчи чертип да айтханма). Пленумлада, эл мюлкде ишлегенлени жыйылыуларында Мурачаланы Аубекир неда Афашокъаланы Сюлемен сёлешип, кеслерини жетишиллеринден къалай къууанын хапар айтыучулары эсимдеди.

Аубекир КъМАССР-ни Баш Советине депутатха, КПСС-ни обкомуна членнге, Сюлемен а партияны райкомуна членге айырылгъан эдиле. Ол жыллада Афашокъ улу бардыгъан партия-хузуру ишни къолайлылыгъын биогюн да унутмагъандыла быллымчыла. Ала эльни башчыларыны сёзлеринде ийнанггандыла.

Андан берисинде да Сюлемен, халкъны аллында айланна, анга тюз ниетли къуллукъ эте, жаш тёлюге насийхатын айта, эльни акъсакъалларын да бирге тийишдирип, аланы оноулары, айтхан сёзлери бирсилеге юлгю, дерс боллугъун англата, ол ишни хайырын да кёзю бла кёре, жашау эте келгенди.

Жаннетни болсун. Аны, бу асыл адамны, жуукъла, тенгле, аны таныгъанланы барысы да бир заманда да унутурукъ тюйюлдюле.

ШАУАЛАНЫ Хасан.

АЙТХЫЛЫКЪ АДАМЛАРЫБЫЗ

Ётгюр Чорттай эм аны туугъан - туудукълары

Гергьокъланы Чорттайны юсюнден «Заман» газетде ал жыллада да бир кере жазылгъанды. Мен да бу жигит адамны юсюнден кесим эшитген, билген шартланы бирге тизерге кезлегенме. Аны тюз аты Исмайылды. Алай халкъ аны Чорттай деп биледи да, мен да ол атын айтайым.

Оюмун чорт кесип айтханды

Ол кьолайлы жашагъанды, анга ырысхы кёкден жауун жауганча къуолгъанды. Аны алайлыгъына быллай шартла да шагъатдыла. Чорттайны Долинскени бек сайлама жеринде 75 гектар жери болгъанды. Биогонлюкде айбат битимле ёсдюрген совхозну администрациясны юйю да аны мекямы эди. Андан узакъ болмай, заманларында адам сейир этерча, архитектура бла ишленген жашау юйлери бар эдиле. Аладан тышында да, Нальчикде 3-4 жаралу тюкен ишлетгенди. Долинскеде бусагъатда ресторан аны юйюню орунунда салынгъанды.

Ол кёлбетине къарап турурча, аллай чырайлы, ёхтем, ётгюр, бёкем санлы, къарылуу адам болгъанды. Анга Чорттай деп бошдан аталмагъанды. «Эр киши сёлешсе, оюмун чорт кесип айтыргъа керекди» деучюсю ючюн ол анга чам ат болуп жабышханды.

Холамлы жашны атасы эртте ёлгенди. Анасы Чегемден эди да, жашчыкъ анда ёсгенди. Бир кюн тенгленриден бирлери аны бла сёз болады. Тюйюю кьыза кетгенде, тенги анга: «Къайдан келгенсенг да, ары бар», - деп, масхара эттенди. Тенгини ачы сёзю Чорттайны жюрегин кьыйнагъанды. Таулуда «Ат айланып жерин табар, эр айланып эпин табар», дегендине. 12 - жыллыкъ Исмайыл да, анасындан эркинлик алып, атасыны журтуна-Холамгъа - къайтханды.

Ол заманда атасыны юч къарындашы да сау эдиле. Ала къарындашларыдан туугъанны мюлкеринде атасыны юлюшюн бергендие. Жаш болса да, Чорттай мюлк жюрюте билгенди. Холамда жер юлюшюн, малын да сатып, Нальчикге келип, башда айтханьысча, Долинскеде жер алып, сейирлик журта ишлеттенди.

Бек сюйген иши уа - къумалы атла ёсдюрюу, аланы жайыу болгъанды. Артда аны туугъанлары, туудукъларыны къанларында да атлагъа сюймеклик улу эди. Ол ышан биогонлюкде да сакъланнганды. Аны юсюнден манга Чорттайны жашы Мухтар айтханды. Башха жашы Тахир а атланы асыры сюйгенден, Нальчикде ипподромда ишлеп, атлагъа къарагъанындан, чаришлеге хазырлагъанындан, заукъулукъ аныы тургъанды.

Чорттай юйюр жакъауун къурауда да башалагъа ушамагъанды. Тогъуз кере юйдегили болгъанды. Бек артда юй бийчелери Жаболаданы, Чеченладан, Шахаладан эдиле. Аладан 12 сабий туугъанды. Апсына, бир бирлери бла жарашып, ариу халда жашагъандыла, бир бирлерине болушхандыла.

20-чы ёмюрню ал жыллары, битеу къыралгъача, малкъар халкъына да кёп къыйынлыкъ келтиргендие. Граждан уруш бошалып, мамыр жашау келди деген лей, репрессияда башланнгандыла. Андан къоркъуп, баш мадарын излей, Чорттай Къарачай жанына - Нарсанагъа кеттенди. Не медет, бу кьолайлы кишиге анда да тынчлыкъ болмагъанды. Кёплени бирича, ол да тутулгъанды. 1938 жылда Пятигорскеде илишаннга салынгъанды.

Ол жаны жашы атасы эртте ёлгенди. Анасы Чегемден эди да, жашчыкъ анда ёсгенди. Бир кюн тенгленриден бирлери аны бла сёз болады. Тюйюю кьыза кетгенде, тенги анга: «Къайдан келгенсенг да, ары бар», - деп, масхара эттенди. Тенгини ачы сёзю Чорттайны жюрегин кьыйнагъанды. Таулуда «Ат айланып жерин табар, эр айланып эпин табар», дегендине. 12 - жыллыкъ Исмайыл да, анасындан эркинлик алып, атасыны журтуна-Холамгъа - къайтханды.

Ол заманда атасыны юч къарындашы да сау эдиле. Ала къарындашларыдан туугъанны мюлкеринде атасыны юлюшюн бергендие. Жаш болса да, Чорттай мюлк жюрюте билгенди. Холамда жер юлюшюн, малын да сатып, Нальчикге келип, башда айтханьысча, Долинскеде жер алып, сейирлик журта ишлеттенди.

Бек сюйген иши уа - къумалы атла ёсдюрюу, аланы жайыу болгъанды. Артда аны туугъанлары, туудукъларыны къанларында да атлагъа сюймеклик улу эди. Ол ышан биогонлюкде да сакъланнганды. Аны юсюнден манга Чорттайны жашы Мухтар айтханды. Башха жашы Тахир а Уллу Ата журт уруш башланнганда уа ауса ырязылыгъы бла фронтха кеттенди. 1941 жылда Москва шахар ючюн баргъан къызыу сермешлени биринде топ окъ чачылгъанда, аны жаркъасы жаягъын юзюп, алып кеттенди. Ол ауур жаралы болуп, аны госпитальгъа элтип бара тургъанлай, къарындашлары Махмут бла Мухтар анга билмей тургъанлай тюбел кьалгъандыла, Суфиян, сёлешалмай, къолу бла: «Къабырымы тас этмегиз...» - деп,жазып, алайда ёлгенди. Аны эльтип Подмосковьяда Махмутну дачасында асыргъандыла.

Белгили алим

Махмут 1922 жылгъа дери Къарачайда жашагъанды. Сора репрессияла башланып деген къоркъуу бла Москвагъа кеттенди. Анда 15 жылны Тимирязев атлы эл мюлк академияда кафедргъа башчылыкъ этгенди. Артда Уллу Ата журт урушха къатышханды. Кёп орденле, медалла алгъанды. 1984 жылда Москвада къарындашы Суфиян асыралгъан дачада жашап тургъанды. Мен, Мухтар бла барып, эгечи Зайнафлада тургъанлай, Махмут бла шагъырей болгъанма. Аны бла кёп затны юсюнден хапарлашханма. Тюз соргъан затынга кьысха жууап бере эди ансы, ушакъгъа кьолушуп, хазна сёз айтмай эди.

Аны кьадары да тынч болмагъанды. Айтханыбызча, Суфиян Москвагъа къачханда, Махмутну дачасында бугъуп тургъанды. Махмутну биргесине ишлеген чюйютлю тишируу а: «Мени къатынны алмасанг, органлагъа айтып экигизни да тутдурлукъма»,- дегенди. Алай бла сюймеген адамы бла аны кебинден жашап, ёмюрюн ашыргъанды.

Сыйлы устаз

Чорттайны кьызлары Базийни, Катанайны (Катя), Соняны къадарлары да тынч тюйюп эди. Базий Совет властыны ал жыллаырында коммунист партияны члени болгъанды, жамауат - политика жашауъа тири къатышханды. Алай, кёп тюз адамланы бирича, жалгъан дау бла тутулгъанды. Насыпха, тутмакълыкъны азабындан кутулуп, халкъы бла бирге ёмюр сюргенди.

Катя Пятигорскеде пединституту бошаганды. Студент тенгине, татарлы жашха эрге чыкъгъанды. Жаш специалистни Алма-Атагъа ишлеге жибергенди. Катанай Къазах ССР-ни школларыны сыйлы устазы болгъанды, республиканы Баш Советини депутатына эки кере сайлангъанды. Алма-Аты институтларыны биринде устаз болуп ишлегенди. Алай жангыз жашы ажымлы ёлгенден сора, бушуулу ауурлугъун кётюралмай, дуниядан кетгенди.

Госпитальны башчысы

Соня Уллу Ата журт уруш башланнгынчы окъуна Владикавказда медучилищени бошаганды. Эгечин излей айланнганда, къалай бла эсе да, ажашып, Алма-Атагъа угъай, Ашхабадха тюшгенди. Анда бир ауукъ заманны жашагъанды, Туркменистанны Коммунист партияны Ара комитетини секретарына эрге чыкъгъанды. Ашхабадда мединститутха окъурга киргенди. Бешинчи курсда окъуй тургъанлай, эрин ёлтюргенди. Меня да тутуп къоярла деген къоркъуу бла Соня, къызчыгын да кьойнуна кьысып, андан къачып, кеси ырязылыгъы бла фин урушха кеттенди. Къызчыгын а ёксюз сабийле турган юйде кьойгъанды.

Соня Уллу Ата журт урушха тири къатышханды. Башындан ахырына дери полевой госпитальгъа башчылыкъ этгенди. 1948 жылда ол медицина службаны полковниги чыны бла мамыр жашаугъа кесин ушатханды. Къызы Неллини да кесине алгъанды. Артда, Туркменистана Красноводск шахарда жашагъанды.

Къалхъыбыз башына эркин болгъанлай, ол да бери келгенди. Алай фатар жарсыуу бла КПСС-ни Къабарты-Малкъар обкомуна баргъанда, анга: «Сенича фатар керекляе бизде кёпдюе», - деп къойгъанды. Алгъа ачыуу сёзле Ата журтха уллу кьыйын салгъан тиширыуга къыйын тийгендие. Ол кюн окъуна Москвагъа кетип, Туркменистанны посольствосуна киргенди. Кёп да турмай, анга анда жараулу фатар бергендие.

Бир сёз бла айтсакъ, Гергьокъланы Чорттайны ол сабийинден бири да миллетлерине айыпп келтиргендие, адамлыкъ дарежаларын биийкде тутхандыла эм тутадыла. Туудукълары да алай.

ТОЛГЪУРЛАНЫ Бекмырза,
урушну, ауруууну да ветераны.

ТУРИЗМ

«Эльбрусту́рист» ачыкъ акционер обществону генеральный директору Сабанчыланы Азрет бла бизни корреспондентибизни ушагъы озгъан тау лыжа кезиуню итогларыны эм жай кезиуде туризм жаны бла ишлеге хазырланыуну юслеринденди.

Къыщдан – жай кезиуге

- Азрет Алиевич, сизде тау лыжа кезиу къачан бошалгъанга саналады, ол жаны бла ишигизни къыйматы къаллай болгъанды?

- КъМР-ни Правительствосу Минги тауга эгтирик гондольный канат жолну жаны-ны кезгини къурулуу бла ол эртгеек башларгъа сонду эттенди, ол себепден а «Азау» станциядан «Эски кругозоргъа» дери трассаны харыш кетерирге керек болгъанды. Алай бла уа трассаны ол участогунда лыжала бла учуу эртгерек тохтатылгъанды. Бусагъатда уа «Эски кругозордан» «Мир» станциягъа дери жерде да учуула тыйылгъандыла. Ол тийреле кьурулуу ишледе хайырланылыкъ ауур техника чыгъарылгъанды. Алайладан огъарысында уа, температура бек жылы болмаса, жайны узунунда да лыжала бла учуп турургъа жарарыкъды.

Чегетни бетлериде тау лыжа сезонну бир май праздникте бошалгъанларыдан сора тохтатхаблы, алайда трасса жабылгъанды. Алай канат жол ишлейди, экскурсантланы жумушларын жалчытады.

Битеу кьыш кезиуню юсюнден былайды деп шарт айтыргъа кьыйынды. Болсада быллай бир ахшы ишге уа эсигизни бурургъа сюебиз: «Эльбрус» маятник канат жолну хайырланыучулагъа керек болуп кьалса деп, алайлада кьутхарыучуланы службаларыны бригадалары ишлейди. Кьутхарыучуланы бла ишчилени коллларында кьарны теплеучю 4 машина бардыла, аладан 2-си жаппа-жангыладыла. Аланы хайырларындан трассаны халы игилей турады. Трассаладан бирлерине качествону сертификаты берилгенди.

Ишни кёрюмдюлерини юслеринден айтханда, ол жаны бла болум 2007 жылны бу кезиюнде гечиады, ахшы тюрлениуе хазна болмагъандыла: солургъа келген туристлени саны чертирча кёбеймегенди. Болсада турфирмала бла этген келишимлерибизни кёп кьалмай барысын да толтургъанбыз. Биз умут этгенге кёре, «Мир» станциягъа дери эллтен гондольный канат жолну экинчи кезиую хайырланылырыгъа берилсе, лыжникле бла сноубордистле бизге ири да кёп келирге керекдие. Келир жылда февралдан башлап, мени оюмума кёре, бизни пансионатларыбызда жер жетишмей башларыкъды.

Кьысха айтханда, бизни онларыбыз кёпдюе, аланы хайырланыуну мадарларын этерге керекбиз. Бек алгъа туристлени жумушларыны комплексларин игилендириую кьайгъысын кёрюргге борчлубуз, аннан сора уа тау лыжа трассаланы тапландырыргъа берилсе, сервис жумушланы, бютюнда бег а солургъа келген адамланы жамауларын кюрюкъусузлугъун тынгылы жалчытыргъа керек боллукъду. Мындан ары ишибизде он тюрлю проблемагъа бек улау эс бурургъа керекбиз.

- Энди, келигиз, жай сезонну юсюнден хапаргъа кёчейик. Аны башларгъа хазырмысыз?

- Уллу ремонт ишлени бардырыргъа дап белгилемегенбиз, ахчабыз да, заманыбыз да жокъдула. Пансионатларыбызны узакъ заманны ичинде ишлеттмей турсакъ, кесибизге уллу зарын тюшеригди. Ол себеден биз мекямларыбызны бир-бир жерлерине, ала ишлей тургъанлай, ремонт эте барыр умутдабыз. Санитар служба ачыкъларын кемчиликлерибизден, туристле келген башлагъынчы, аз-аздан къутулургъа кюреширикбиз.

- Бу арт жыллада бола келгенча, сизде солуу кезиуню асламысында сабийле башларыкъ болурла?

- Хау, быйыл бизни объектлерибизде битеу да 2100 сабийни солууларан жалчытыргъа деп белгилегенбиз. Он тарих, быллыргъынлан эсе, кёпдю, конкурс халда сайлау бла тохтащдырылгъанды. Аланы асламысы кесибизни республикаданды. «Ындырчы» сабий солуу базада уа, бу арт кезиуде тёрее айланнганьча, Волгограддан сабийле да турлукъдула, аланы саны 500 адамгъа жете кеткендие.

Биз не бек къадарлы кюреше эсек да, жарсыугъа, къыралыбызны башха улу регионлары бла аллай байламлыкъ алыкъа тохтащдыралмагъанбыз. Тауларыбызны саулукъны игилендирге аламат табийгъат болуулары алыкъа алай кёп адам хайырланмайды.

- Азрет Алиевич, сабийлени солууларындан сизге къаллай хайыр тюшеди?

- Былайда биз бир тюрлю файданы юсюнден айталлыкъ тюйюлбюз. Экономика жанын алып къарасакъ, сабийлеге берилген ырысхыны алагъа кючден-буттан жетишдиралабыз. Социальный страхованияны фонду 1 сабийни сезонну ичинде кечиндириуге 342 сом тохтащдыргъанды. Ол ачхагъа да сабийни жашагъан жер бла, ахшы жашау болумла бла, аш-суу бла (4 кере ашатып) жалчытыргъа керекбиз. Биз а, андан тышында да, къаллай кьоранча этебиз – сутканы саулай ишлеген котельнялагъа къоратылгъан газ ючюн ачха, пансионатлада ишлегенлеге иш хакъ, тюрлю-тюрлю налогла эм башха тёлеуле беребиз. Аш-суугъа бёлюнген 120 сомгъа сабийни 1 кюнге 4 кере ашатып, къаллай кечиндириге боллукъду? «Эльбрусту́рист» ОАО-ну оноучуланы бусагъатда быллай проблеманы тамамлауну юсюнден сагъыш этебиз – 1 сабийге керек боллукъ продуктланы багъаларыны бир ушагъылыётчемлерин тохтащдырыргъа, ол тюрлю продукцияны бизге тюзюнлей кептирлик поставщиклени табагъра кюрешебиз.

- Да алай эсе, сизни базаладa сабийле бла бир кезиуде абаданла да солурча этиную мадарларын да табагъра керекди. Базаларгъыз сабийледен толу хазна болмайдыла да?

-Бек тюз айтаса. Аллай мадарланы кесибиз да излейбиз: любитель тау туризмни жангыдан кьурагъа умутлуу барды. Мингги тауну тийреринде алгъын бек белгили болгъуу турист маршрутла сакъланып турадыла. Москвана, Санкт-Петербургну турист агентстволары бла келишимлеге кьол салынгъанды. Бизни туристлени эки кьауумун хар зат бла да жалчытыргъа сёз бергенбиз. Кертиди, жумушланы жай кезиуде этиллик тюрлюлерини пакетлерин ол турфирмала кьышда сатып аллыкъ тюйюлдюе. Жайда бизге ол турфирмаладан къаллай бир адам келлиги да белгисизди: келишимледе бир тюрлю тарихле жазылмагъандыла.

Биз алгъын бек хайырланылып турууч быллай маршруттланы жангыртыргъа кюреширикбиз – бир ыйыкъны таулада, бир ыйыкъны уа тенгизде солуу. Бизни бла байламлыкъ жюрютюрге таукел болгъан эки туркомпания барды. Клиентлерибиз асламысында жаш адамла – студентле- боллукъдула. Хау, халкъны бу кьаууму алай кьолайлы тюйюлдю, болсада аланы жумушларын бир ушагъылы багъаларгъа жалчытып, турист солуугъа адамланы сейирлерин кюсюгъасакъ, бизге да бир тюрлю файда тюше баллар эсе уа деген умутлубуз. Алай бла таулан ырысхыны мюлк ишлеге къоратыргъа боллукъбуз. Сёзсюз, жай кезиуде биз кесибизни базаларыбызда къуралыулу халда келмеген туристлени, солургъа сюйген битеу адамланы да туристжумушларын жалчытыргъа хазырбыз.

ТЕМИРЛАНЫ Анатолий
ушакъ этгенди.

ЭСГЕРИУ

«Муратлары толмай кетди», деучюдюле халкъда адам ауушса. Болсада ол сёзле хар адамны юсюнден айтылмайдыла. Курданланы Валерийге уа келишедиле. 50-жыллыгына бир жыл жетмей жашауудан кетген суратчыны кёп ахшы муратлары бар эдиле...

Тюрсюнле бла жазгъанды макъам

Бирле аны буруш, ауур адамгъа санагъандыла, «келишими жокъду, асыры къатыны сёлешеди» дегенле да болгъандыла. Ол а алай тюйюл эди, сёзню ачыкъ айтхынын, кертини сюйгенин къатылыкъгъа тергегенле болгъандыла. «Гитче заманында окъуна, Къазахстанда турганыбызда, не аз да тюртдюм, кысысылукъ этерге кюрешселе, аны кётюралмагъанды», - деп эсгереди къарындашы Ахмат. Артда кертиликни излеу аны баш ышанларындан бири болуп къалгъанды. Аны юсю бла атлап, Валерий кесине нёгер да излемегенди. Кишине баш ура да бармагъанды.

Туугъан Кёнделенде эттенликге, сабийлиги Орта Азияда ётгенди. Атасы Аслан Валерийге бир жыл болгъанда кетгенди урушха, юйюне да къайтмады. Тёрт сабийни да аягъы юслерине салыргъа аналарына тюшдю. Ахматны хапарына кёре, сурат ишлел Валерий гитче заманында башлагъанды. «Къалай эсе да сабий ишлеген суратларга ушамай эдиле, хар затны да улляйган адамны кёзю бла кёргенча», - дейди ол. Баям, школну бошагъандан сора Алма-Атаны суратлау училищесине жол салгъаны да аны бла байламлы болур эди.

Туугъан жерине къайтхандан сора таматаланы айтханларын кеси кёзю бла кёрдю. Эл школда устаслыкъ этип турган кезиуде бош заманын тау этегинде, суу бойунда, жолда, къолда ётдюреди. Танытыгъан, билген жерине дайым тансыкълап къарайды. Ким биледи, ол кезиуде сингген болур жюрегине табийгъатны тазалыгъы, ариулугъу да, адамлагъа сюймеклиги да.

Аны таныгъанла бир аууздан айтадыла: эллилерин бек ийнакълаучу эди. Аланы жашау турмушлары, сагъышлары, кьуанчлары, жарсыулары да аны суратларында жер тапхан эдиле. Табийгъатха безирерге, ашаргъа, ичерге бармай, аны солуун, жарыкълыгъын сезе билген Валерийни суратларын толу англыарыкъды.

Къаяла арасында битген жашил терек да, кюз артыны тылпыуу жетип, кииймин алышындыра тургъан терек да сейир макъам къурайдыла. Суратха къарагъан аны сезмей юсюнгюн тюйюлдю.

Неда чалгъычны сакъларгъан баш къусхан кырдыкла уа? Тюрсюнню кюйюзге ушамаймыды? Бийик тауланы акъ къарлары уа, шуулдай келип, тишириуланы огъурлу кьоллары бла этилген жаулукълада оюула къурамаймыдыла? Ала барысы да Кёнделеннге, малкъар халкъгъа Валерий сурат тил тюрлю магъана санай тургъанлай, Валерий: «Жаратдынгмы?» - деп сорду. «Ауазын ангыларгъа сюеме», - дедим. «Суратны ауазын сангырау эшитмесе – ол сурат тюйюлдю», - деп жууаплады. Сора былай кьошду: «Энтта да, Аллах айтса, кёрюрсе халкъыбызгъа кёбуз сокъгъан суратла». Алай... кьобуз таууну орнуна аны жиляуун этерге тюшдю. Суу ичерге ийилгенлей, таудан юзюлюп келген таш Валерийни дуния жарыгъын кёрмезча этди...

Музейде уа халкъ кёп эди, суратчыны юбилейине жораланнган кёрмюч. Биринчи кёрмюч. Валерийсиз. Былай къарасакъ, халкъны харкюнлюк жашауун кёргюзтген суратны не сейири барды дерге боллукъды. Алай жашырын магъанасы кёз аллына келмей кьалмайды. «Жауурун къалакъ» деген сурат халкъыбызны тарых, кёз къарам, маданият юсюнюн ачыкъламаймыды?

Ёмюрледен бери хар суратчы да эс бургъан темадан да бир жанлы къалмайды Курдан улу. Адамны насыбы («Кюз арты»), жашау юзюлмезлигини белгиси («Сабийле бла кёгюрчюнле»), адамгъа жан берген ананы сыфаты («Ананы жарсыуу»). Суратчы Мухамед Киповну (жаннетли болсун), адам болмагъан кюн келип, тютюнню аузундан кетермей, хар суратха да тюрслеп къарай, тохтаусуз кёзюнден жилямукъ акъгъанлай тургъанды. Ким биледи, кесине жетген бир белги эслейми болур эди?..

Валерий сурат ишлеу бла чеклепп да кьалмагъан эди. Аны назмулары да бардыла. Ким биледи, ала бла да шагъырей болурбуз. Бусагъатда ала бир къаурум суратла бла бирге юй бийчеси Алланы кьолундадыла - Москвада. Малкъар халкъгъа жетген зарауатлыкъны юсюнден «Спецпереселенцы» деген романындан юзюгъа «Грани» деген континентле аралы орус литература журнал 223 номеринде басмалагъанды.

Хар суратчыны да энчи хаты барды, ол белгили шарты. Валерийни хаты да, жашау ёзеги да эллилери бла, халкъ бла, аны тарыхы, тёрси, адети бла байламлы эди десек, ол ётюрюк болгъуть тюйюлдю. Кьалайда да бир учхара сёз эшитсе, эслемегенча этип кьоймай, тохтагъан кьылыгъы бар эди. Аны жаратхан, жаратмагъан да болур эди, алай аны ол ниетин тюрлендиргерге бир адамны да кьолундан келлик тюйюл эди.

Ниет кючю уа бар эди. Бек алгъа кесин хорлар кюч тапханды. Гитче заманында, ачыкъ отну юсюне жыгъылып, бетин да кюйдюрюп, кьоллары беш бармагъын да тас эттен эди. Артда ол кьолла бла аламат суратла ишлергге да къарыу тапханды.

«Фахмулу адамла келир жашауну, боллукъ ишлени да алгъадан сезедие» деген сёз жюрюйдю. Мен оюм эттенден, Валерий да ол сезимден кем болмаз эди. Андан башха аногъалу келмейди башынга, «Мени юбилейим» деген суратына къарасангг. Кьолунда ёчюле турган тютюн да, сагъышлы кёзлери да биз билмеген, эслеялмагъан сезимни хапарын айтамы болурла?

Не уа суратчыны дефтеринде табылгъан жазыу анга шагъатлыкъ этмеймиди? «Эртте-кеч болса да, манга да келликди ёлюм. Не заманда боллукъ эсе да ол иш, Уллу Аллахдан мен жаланда бир зат тилейме: мени кьыйнамай, инжилтмей алсын. Бу дунияда кьыйналгъаным да жетишеди манга». Ким биледи, Уллу Аллах айтханын эшитпми кьэойгъан болур?

БОТТАЛАНЫ Мухтар.

Бокс

Чемпионланы спорт секциялада хазырлайдыла

Бек алгъа баланы саулугъуна къараргъа кереклики кимге да баямды. Спорт секцияла уа андан сора. Къайсыбыз да билебиз, ишде, юйде, окъуда да болсун, сабийге заманында эс буруп, анга кёз- къулакъ болсанг, керек жерде уа тап айтып ангылатсанг, анга къанатла битгенча болады.

Алайды да, аны бла байламлы мени эсиме Нальчикде 12-чи номерли орта школда алгъаракъда боксдан бардырылгъан эришиуле тюшеди. Аны, эштада, къурагъанла аты-саны болсун деп эттенди. Ала ёсюп келген жаш спортсменлеге аланы бу кезиулеринде уллу эс бурургъа кереклисин унутханмы болур эдиле. Аллай тюрлю ишледен сора уа спортда биринчи атламлары эти баллагъан жаш чыкъла бла къызчыкъла анга тиймили магъана бералмай къаладыла, башха ишлеге бериледиле. Болсада абаданла бу жаны бла ала спортну не тюрлюсюн да сюерча этиучю амалын излергге керекдиле.

Биз башда айтхан эришиулени къурагъанланы баш борчлары спортну кьыйын тюрлюлеринден бири боксну пропагандалаугъа жоралана эди. Атала, анала да бу спортну тюрлюсюне сабийлерин артыкъ ыразы болуп бермегенлери да белгилиди. Ала боксну сабийни саулугъуна заран тюшюрген спортха санайдыла. Ол да терсди деп даулашыргъа кьыйынды. Алай бу ишде хар зат да тренерле кьалай юйретгенлерине кёре болады.

- Жылны ичинде бир кере да ачымагъанма эришиуледе, жарау этгенде да,-дейди бокс бла бир ненча жылны кюрешген Шауаланы Азамат. –Мен шлем киймей жарау этергге тюшген кезиулерим да кёп болгъандыла.

Бу жаш спортсменни айтханы ата –аналаны жюреклерине хошлукъ салыр, спортну кьайсы тюрлюсюча, мында да ахшы жаны кёп болгъанынангыларгъа болушур эсе уа... Аны таныгъан, билген ата-анала жашчыкъларын спортну бу тюрлюсюне къоркъмай берирге да болурла.

Андан сора да, школчуланы араларында эришиуле къурагъанла аны не къадар кёрюмдюлю, не къадар ариу, сейирлик этергге керекдиле. Ары белгили спортсменлени да чакъырып. Хорлагъан жашчыкъларгъа уа грамотала, бек багъалы болмаса да, саугъала берирге, аланы жетишимлерини юсюнден газетледе жазаргъа, радиода айтыргъа, телевиденияда кёргюзтюрге да керек болур.

Биз республикалы, россейли, европалы эришиуледе хорлагъанланы юслеринден ёхтемлик бла айтабыз, кёргюзтген, жазгъан да этебиз. Алай ол тюрлю жетишимлени болдурурдан алгъа кьайсы жашчыкъ да биринчи атламларын школда башлайды. Аны себепли аланы бек алгъа анда кёрюрге, кёллендирирге да керекди. Айхай да, спорт бла кюрешген хар жаш, кьыз да олимпиадалагъа къатышыргъа керекдиле деп киши да айтмайды. Ала гитчеликден спорт бла кюрешселе, саулукълу да боллукъдула.

- Башында айтылгъан эришиулеге кьайтсакъ, ол кюн алагъа къатышханла битеу кючларин, усталыкъларын да хорламгъа салгъан эдиле. Ол аланы жашауларында биринчи эришиулери эди. Секцияда 31 сабий жарау этеди. Эришиулеге 26-сы чыкъгъан эдиле. Аланы арасында эришиулеге кеси ыразылыкълары бла къатышыргъа сюйгенле да бар эдиле. Алай аланы къатышыргъа кьоймагъандыла. Алай бла бу турнирде ауурлукъларына кёре школчу жашчыкъла Т.Амшоков, Гузиланы А., Бёзюланы А., А.Кашеев, Толгъурланы Т., Гулийланы М., Къочхарланы М., Моттайланы А., И.Балкизов, А.Аюбов, Илистинланы М., А.Самедов, М.Кодзев, А.Хапов, В.Кузнецов, А.Мкртчян, дагъыда башхала алчы жерлеге чыкъгъандыла.

Ол кюн «Хорламгъа итингнени ючюн» деген энчи саугъа Азамат Хаповха бла Моттайланы Алимге берилгенди. Б.Кодзев, Гулийланы Мурат, Артём Мкртчян а «Бек иги техникасы ючюн» деген саугъаны алгъандыла. Саугъаланы ата-анала кеслери сатып алгъан эдиле.

Биринчи, экинчи, ючюнчю жерлеге чыкъгъан жашчыкъланы кьуанчларыны чеги жокъ эди. Башхалагъа да эс бурулмай кьалмагъанды. Алагъа да турнирге къатышыкланы ючюн грамотала берилгендиле. Башда айта келгенимча, битеу бу ишле ата-аналаны, школну директору А.Шегушевны, физкультурадан эмингилиз тилден устазла В.Демановну бла Ахматланы Э. тириликлерини хайырындан эдиле.

УЛБАШЛАНЫ Джамиля.

СУРАТДА: эришиуле баргъан кезиуде.

Суратны ДАЛХАТЛАНЫ Марзият алгъанды.

Оюм

Эсленнген тюрлениуле умутландырадыла

Арт заманда ара газете, телевидение Россейни Къоруулау министерстворсуну структуралярында РОСТО-ДОСААФ-ны системасын къурутуну излегенле, бу жамауат организацияны ырысхысын хсал этерге сюйгенле бардыла деген билдириуле чыгъа-чыгъа турадыла. Мен акъыл этгенден, 82 жылны ичинде Ата журтубузну ючюлендириуге уллу кьыйын салып келген, анга жаны-кьаны бла кьуллукъ этген, жаш тёлюню патриот ниетледе юйретиуде юлюшю айтып айталмазча уллу болгъан бу системаны, не да этип, сакъларгъа керекди.

Аны ишини магъаналылыгъына уа ма бу аз шартла окъуна шагъатлыкъ этедиле: быйыл 19-чу-20-чы апрельде Къабарты-Малкъарны РОСТО-су Совет Союзну Жигити М.Яхоговв атлы саугъагъа картинген чемпионат бардыргъанды. Анда Нарткъаладан «Эльбрус» команда, Невинномысскдан кючлю команданы озуп, биринчи жерге чыкъгъанды. 25-чи апрелде Совет Союзну Жигити Х.Иванов атлы саугъагъа илишан атыудан КЪМР-ни чемпионаты болгъанды. Анда Прохладнаны командасы хорлагъанды. 2-чи майда РОСТО-ну Къабарты-Малкъарны бла Север Осетияда бёлюмлери Совет Союзну Жигити А.Масаев атлы саугъагъа мотокроссдан КЪМР-ни ачыкъ чемпионатын бардыргъандыла. КЪМР-ни спортчулары анда экинчи жерни алгъандыла. 4-чю майда жигит лётчик Амдулах Тхакумачев атлы саугъагъа КЪМР-ни «Хауада сермеш» деген чемпионатны 2-чи кесеги бардырылгъанды. 5-чи,7-чи эм 8-чи майда Хорламны Кюнюне аталып, Къабарты-Малкъарны бла Север Осетияны аскер махтаулукъну жерлерине тёрели автопробеги болгъанды.

Къырал байракъла, транспарантла бла жасалгъан машиналаны кёп санда аскер махтаулукъну жерлерине баргъанларын мен патриот ниетледе юйретиу магъаналы ишге санайма. Быйыл болгъан автопробегге школчула, Уллу Ата журт урушну ветерканлары да къатышхандыла, 25 митинг да бардырылгъанды. Алагъа 3 минг чакълы бир адам къатышханды. «Эльхотовону кьабакъ эшиклери» мемориалны къатында митинг барысындан да уллу болгъанды. Анга Север Осетиядан, Ставрополь крайдан, Чеченден да кьырал башчыла келген эдиле. Къабарты-Малкъардан а Президент Арсен Канаков, Правительствону Председатели Андрей Ярин къатышханды.

Бу мен санагъан ишле РОСТО-ДОСААФ организация жаш тёлюню патриот ниетледе юйретир, аны аскерде кьуллукъ этергге хазырлар ючюн этген мадарларыны жаланда бир кесегидиле. Алай ала да бу жамауат организация кесини борчларын бет жарыкъны толтургъанын кёргюзтюп турадыла.

Быллай организация болгъанына къууанып, аны ишсыныуун, онгларын да жашланы аскерге хазырлауда хайырланып турурну орнуна, аны кетерирге кюрешгенлерине мен бек сейир этеме.

И.ПОЛИЩУК, урушну, орнуууну да ветераны.

Къулийланы Магометни къызы Жаннет Жанхотия элни орта школунда сабийлени географиядан окъутханлы иги кесек заман болады. Ол аланы къудуретни сюерге, аны жашырынлыкъларына тюшюнюрге да юйретеди. Школчула бла табийгъатха чыгъып, дерслени анда да бардырады.

Суратны **ХОЛАЛАНЫ Марзият** алгъанды.

РЕЙТИНГ

Россейде ахча ишлерге эм кесини бизнесин айнытыргъа къалайда табыракъды? «Форбс» журнал ол жаны бла кёз къаратырыча шахаранла атларын басмалагъанды.

Бизнесни айнытыргъа къалайда игиди?

Тизмеде 85 шахар бардыла. Аланы хар биринде жашагъанланы саны, бек азындан, 200 минг адам болады. «Форбс» бу затлагъа эс бургъанды: инвесторла алагъа ахча беремидиле, алада бизнесге льготала берилемидиле, аланы аманлыкъчылыкъ эм билимлилик жаны бла болумлары къаллайладыла, аладан Москвагъа терк жетергге боллукъмуду. Ара шахар бла Петербург аланы санындан чыгъарылгъандыла». «Форбсну» версисияны кёре, былайда алчылыкъ Краснодаргъа, Калининградха эм Казаньнга жеттенди.

Толу бохчалары болгъан инвесторланы Краснодаргъа, башха шахарлагъа да (алай Сочи алыкъа жаланда 11-чи жерледи) келирча этер ючюн, крайны башчысы Александр Ткачёв губернаторну къуллугъунда ишлеген битеу кезиюнде (7 жыл) бек къаты кюрешеди. «Предпринимательле бизнес-проектлерин жаращдыырыгъа керекли битеу документлерин теркирек эм ары-бери чабып айланмай алырча этер ючюн, биз къулбуздан келгенни аямайбыз»,-дейди ол. Кесини шахарында проблемаладан бирлеринден (жоллада автомобиль пробкала Москвадагъыладан осалла тюйюлдюле) губернатор алыкъа къутуллалмай турады.

Калининград экинчи жерде болгъаны уа аны кесини бирбир бизнесменлерин бек сейир этдиргенди. Шахарлары Россейни бирси территорияларындан бек узакъда болгъанын ала уллу кемчиликге санайдыла. « Кесибиз чыгъаргъан къурулуш материаллырыбызны затаргъа жер тапхан бек кьыйын болуп турады», - деп жарсыйды предпринималель Анатолий Ковалёв.

Болсада ол регионну бирсиледен узакъда болгъаны бирбир кемчиликлени хайырлыла этергге окъуна болушады. «Калининграддда предприятиялла тышындан конкурентледен къорькмай айнейдыла»,-дейди экономика илмуланы кандидаты Алексей Матвеев. - Бирбир предприятияла уа россейли рынокга да чыгъадыла».

Тизмеде экинчи «кюмюшлю призёр» Казань шахарны ахшы жанына энчилиги уа анда кючлю банк система болгъанды. Сатыу майданчыкълары бла бу шахар Москвадан окъуна алдады. Аны жетишимлерини аралярында жамауат транспортну тап ишлеуун жаратыгъу жаны бла реформаларын чертип айтырчады. Автобусланы маршруттары пассажирлени кёпплюклерине-азлыкъларына кёре тюрлендиригленди.

- Клиентлеге операцияланы бардырыу жаны болушлукъчу арану къурай туруп, бз 12 шахаргъа эс бургъан эдик,-дейди Джи И Мани Банкны вице-президенти Екатерина Тутон. – Алай ахырында уа Казаньны сайлагъанбыз. Бу регион инфраструктурасы ахшы айныгъан, арендагъа бериллик жерлери кёп, уста кадрлары да жетишимли болгъан территорияды. Казань ара шахардан артыкъ узакъда тюйюлдю, Москвагъа бла Санкт-Петербургта эм тыш кьыраллагъа самолётла теркетерк учхан шахарды.

Татарстанны ара шахарыны бащ магъаналы кемчиликлерине предприятияланы электрокюч ызлагъа къошхан заманда кёп хакъ алыу, А класслы офислени жетишмегенлери (азлыкълары) саналадыла.

Алны жерледе тургъан регионла бизнеси кеслеринде айнытыр ючюн, тюрлю-тюрлю мадарланы бла амалланы хайырланадыла, ол жаны бла болумсуула уа хар бири да кеслерича жарылладыла. Бийск шахар «Форбсны» тизмесинде бек артха кьалгъанладан бирлеридиг. Аны ызындан Курган шахар келеди. Алай Бийск шахарда экономика жаны бла болум бирси регионлада депрессия болумгъа бек ушайды. Шахарда бек уллу предприятияланы асламысы кьоруулану заводладыла.

Бийск кесини квалификациясын тюрлендирирге кёп кере кюрешгенди. Мындан бир ауукъ жыл алгъа шахарда автомобильле чыгъарып , «Адмирал» къытайлы джиплени (Тайота-Серфни копиясы) жыйып башлагъан эдиле. Алай аны багъасы бек улуу – 600 минг сом -эди. Къытайлыла аны кеслерине тап келиширча жараштырыгъандыла, россейлилеге уа аны салону такъырлыкъ этеди.

Жанны производстволаны къураугъа итинчилюк бу шахарда терк окъуна ёчюлюп, тунчугъуп къалады.

- Кир-кипчиндан бир тюрюю хайырлы затланы чыгъарлыкъ заводну къурагъа кюрешгенли тёртюнчю жыл барады,-дейди Борис Антонов. – Бийскни кир-кипчик жыйылгъан жерлерине жыл сайын 200 минг тонна къошулады. Бу завод ишлеп башласа эди, шахарны 460 адамына ишчи жерле къурарлыкъ эдиле. Бизни ахчабыз, жерибиз, мекямларыбыз, проектибиз да бардыла. Бизге шёндю властланы жанларындан эркинлик, ыразылыкъ керекдиле, алай алыкъа бизи аланы унаталмай турабыз.

«**Известия**» газетни 2008 жылда 9-чу июнюда чыкъгъан номериндген.

Спорт

Грозныйчиле бла тюбешгендиле

Солуу кезиуюнде «Спартак-Нальчик» Кисловодск шахарда сборла бардыргъанды. Жарау этгенден тышында, ол контрольный оюн да ётдюргди.

Анда нальчикчиле Грозный шахарны «Терек» командасыны жаш тёлю къаууму бла тюбешгендиле эм 2:0 эсеп бла спартакчыла къытхандыла. Голланы грознылчилени кьабакъ эшиклерине топну пенальтиден Олег Самсонов бла Назир Кажаров ургъандыла.

ЧОЧАЙЛАНЫ Марина.

Окъургъа кирирге сюйгенлеге

Ахшы онгла къуралгъандыла

Къабарты-Малкъарислам институт бир жыл мындан алгъа Абу-Ханифа атлы Север-Кавказислам университетге тюрлендирилген эди. Бюгюнлюкде анда 58 жаш бла къыз окъуйдула.

- Дин жаны бла билимлерин ёсдюрюрге сюйгенлени саны кёбее багъыны кёллендиреди,-дейди университетни ректору Чочайланы Шарафутдин.-Анга сейир этерча да тюйюлдю. Мухаммат файгъамбар билим изленген хар муслийманны да борчуду,дегенди. Бизде окъуучан студентле беш жылны ичинде дин жаны бла бийик билимли болуп чыгъарыкъдыла. Окъууларына зат чырмау болмаз ючюн, иги онгла къуралгъандыла. Судентлени кюнняе ючю кере ашатадыла , узакъдан келгенлеге жашар жер хакъсыз бериледи.

Школну тогъуз классын бошагъанлагъа да экижыллыкъ курсла къуралгъандыла. Аланы мында энчи орта билим алырча онглары бардыла.

Ислам университетге кирирге сюйгенледен бусагъатда керекли къагъытла алына турадыла. Аланы 21-чи июльгъа дери келтирирге керекди. Заявление, аттестат бла бирге муслийман организацияны мухуру бла иймамны рекомендацияси да болургъа керекди. Университет Нальчикде, Къабарты орамда, 75-чи номерли юйде орналгъанын билдиребиз.

ЭЛЕККУЛАНЫ Хасан.

Къабарты-Малкъар Республиканы жазыучулары Россейни Жазыучуларыны союзуну члениКЮЧМЕЗЛАНЫ **Ахматны къызы Раягъа** аны згечи **Роза** ёлгенине, уллу бушуу этип, къайгъы сёз бередиле.

УЧРЕДИТЕЛЬЛЕ:КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИ БЛА ПРАВИТЕЛЬСТВОСУ

Баш редактор
АТТАЛАНЫ Жамал

РЕДКОЛЛЕГИЯ:
АЛИКАЛАНЫ Владимир, АППАЙЛАНЫ Музафар (баш редакторну орунбасары), БЕППАЙЛАНЫ Муталип (баш редакторну орунбасары), БИТТИРЛАНЫ Аминат, ТЕКУЛАНЫ Хауа, ТОКУМАЛАНЫ Хусейн, ТОКЪУЛАНЫ Борис (жууаплы секретарь).

ТЕЛЕФОНЛА:
Редакторну приёмныйи - 42-63-01. Баш редакторну орунбасарлары - 42-38-21, 47-26-22. Жууаплы секретарь -42-66-85.
Секретариат - 40-93-62. Корректорла - 42-63-52

РЕДАКЦИЯНЫ БЁЛЮМЛЕРИ:
Жамауат-политика жашауну бёлюмю- 42-67-68,42-24-02.
Экономиканы бёлюмю - 42-66-73.
Культураны бёлюмю - 42-75-82.
Социальный политиканы бёлюмю - 42-66-76, 47-27-59.
Жангылыкъланы бла спортну бёлюмю - 47-26-39, 42-66-71 .
Письмоланы, рекламаланы эм билдириулени бёлюмю - 42-37-94.
Тилманчланы бёлюмю-47-31-28. Сурат алыучу бёлюм - 42-68-72.
Бухгалтерия - 42-30-87
Операторла -47-26-28, 42-39-65.

Редакция авторла бла къагъыт жюрютмейди. Къол жазмалагъа рецензия этилмейди эм ала артха къайтарылмайдыла.
Газетде басмаланнган материаллада айтылгъан оюмла редакцияны оюму бла кёлишмезге боллукъдула. Алада айтылгъан хар зат ючюн, Россей Федерациясы басмаы юсюнден Законуна тийишлиликде, материалланы авторлары кеслери жууаплыдыла.

Редакция авторладан 400 газет тизгинден (машинка бла жазылгъан 5-6 бет) кёпню алмайды.

Газет Басманы эм асламы информацияны эркинликлерин къоруулау жаны бла Къабарты-Малкъар регион инспекцияда 1994 жылда 14-чю июнюда регистрация этилгенди.

Регистрация номер —И—0066. Индекс - 51532

Газетни басмагъа КЪМР-ни Культура эм информация коммуникацияла министерствосуну компьютер службасы хазыр этгенди.

Газет 1905 жылда Революция атлы республикалы полиграфкомбинатда басмаланнганды, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 33

Газетлени иелерине тапдырыу ючюн КъМР-ни почта связыны федеральный Управлениясы жууаплыды.
Телефонла: 42-06-51, 42-19-97

Газетлени розницагъа сатыу ючюн КъМР-ни "Роспечать" акционер обществосу жууаплыды.
Телефон: 42-69-34

Номерге графикге кёре 19 сагъатда къол салынады. 21.00 сагъатда къол салынгъанды

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЪАРГЪАНЛА:
Текуланы Хауа - дежурный редактор; Гайыланы Рита - жууаплы секретарьны орунбасары; Ахматланы Шахида (4-чю,2-чи бетле), Зезаланы Лида (1-чи бет), Акушланы Феруза (3-чю бет) - корректорла.

Тиражы 3750 экз. Заказ №2030

РЕДАКЦИЯНЫ АДРЕСИ:

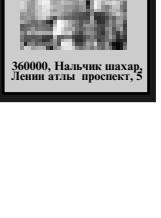

360000, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 5